

A DUALIZMUS KATONAI BÜNTETŐJOGI VITÁJÁNAK NYITÁNYA*

FARKAS Ádám
egyetemi tanársegéd (SZE DFK)

A 2014-ben száz esztendeje hatályba lépett – de 1912-ben becikkelyezett – katonai jogalkotási eredményekre nézve vitán felül álló az a megállapítás, hogy a katonai büntető eljárásjog tekintetében az első önálló, nemzeti és alkotmányos kodifikáció, és az így elért eredmények több évtizedes viták folyamányaként születtek meg.¹ Ismeretes azonban az is – igaz, nem feltétlenül minden vita felett – hogy ez a törvényalkotás csak fél sikert hozott, valamint hogy jelentősége úgy a parlamenti diskurzus, mint a kor politikai megítélése tekintetében némileg elhalványult a véderőről szóló politikai csörte mellett.

Első megközelítésben tehát az 1912-es katonai jogalkotás büntetőjogi vetülete felemás és másodrendű volt. Felemás, hiszen csak az eljárásjog tekintetében történt meg a kor haladó elveinek megfelelő jogalkotás, s így lényegében a katonai büntetőjog corpusa meghasadt. Másodrendű, hiszen éppúgy, ahogy az 1860-as, majd 1880-as évek végén, 1912-ben is a véderőről szóló törvény jelentősége volt az, ami magával ragadta a teljes politikai diskurzust, s utóbb a történelmi emlékezetet is. Mégis ha

* A tanulmányban megfogalmazottak kizárólag a szerző személyes véleményét tükrözik és semmilyen formában sem tekinthetők a szerzőt foglalkoztató intézmények álláspontjának.

A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ Ennek eredményeként került becikkelyezésre az 1912. évi XXXII. törvénycikk „a közös haderő katonai bünvádi perrendtartásáról” és az 1912. évi XXXIII. törvénycikk „a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról”. Bővebben lásd: FARKAS Gyöngyi: A politika viharai közt született. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. 39–55.; CSÓKA Ferenc: Az 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkek keletkezésének története 1911-1912. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. 5–37.; FARKAS Ádám: Árnyékból a fénybe. Adalékok a magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közti természetrajzához. In: FARKAS Ádám (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető joghistoria forrásaiból (1867-1945)*. Budapest–Győr, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, 2014. 27–54.

érdemében vizsgáljuk az első világháború kirobbanásának évében hatályosuló jogalkotást, s a hangsúlyt az újító hatásra, a haladó elvek meghonosítására, és nem utolsósorban a ma már feltárható² és kimutatható évtizedes csatározások, igaz részleges, mégis jelentős lezárására helyezük, akkor méltán mondhatjuk, hogy egy feldolgozásra hivatott kodifikáció zajlott le 1912-ben.

A téma vizsgálatának azonban ki kell térnie az előzményekre a katonai büntetőjog dualizmus kori vitái kapcsán. Ezek ugyanis a kezdetektől jelen lévőként és akutként majd fél évszázadosak, s a hadügyi érintettség miatt a Monarchia legmeghatározóbb és talán legvégzetesebb gyermekbetegségeinek sorából tárulnak elénk, mint alkotmányos jelentőségű válságócok.

Jelen tanulmány célja ezért a „kiegyenlítés” rendszerében jelentős hadügyi, katonai jogi vita egy szeletének, vagyis a katonai büntetőjogi vitának, a kor legnagyobb politikusait is megmozgató kezdetét megismertetni az 1868. december 7-én elbukott katonai büntetőjogi törvényjavaslat parlamenti vitáján keresztül.

1. Az elfeledett prologus: törvényjavaslat a katonai bíróságok hatáskörét illetően

A hadügyi és katonai jogi kérdések – talán állíthatjuk – a Kiegyezés legkritikusabb pontjai közé tartoztak, hiszen elsőként élezték ki a dinasztikus irányítás és a parlamentarizmus közti feszültségeket, s mutattak rá egyúttal a birodalmi érdek jelentőségére és fundamentális jellegére a nemzeti törekvésekkel szemben.³ Hasonlóan kényes pontként jeleníthető meg e körben a katonai büntetőjog is. Egyrészt azért, mert 1867-ben a Habsburg-ház uralma alatt álló területeken a császár által 1855. ja-

² A hazai katonai jog, és ezen belül a katonai büntetőjog történetének kutatása tekintetében jelentős nehézségeket okoz a más területekhez mérten jelentősnek is nevezhető forráshiány. Az ez idáig feltárt és rendszerezett primer források száma viszonylag alacsony, és megsínylette a 20. század budapesti harci eseményeit, amelyek során levéltáraink állománya többször jelentős károkat szenvedett. Emellett azt sem mondhatjuk, hogy a katonai jog kérdéseivel az állam- és jogtudomány művelői jelentős mértékben foglalkoztak volna. Az egyes korszakok szakirodalmi munkássága döntően gyakorlati kérdésekre fókuszált, míg történeti vonatkozásban inkább némi romantikával párosuló, bölcséleti határokat súroló téziseket állított fel. Ezt az utóbbi évek során néhányan igyekeztek orvosolni, ami új irányba állította a hazai katonai büntetőjogi kutatásokat. E tekintetben ld. KARDOS Sándor: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*. PhD disszertáció. Miskolc, ME ÁJK, 2003.; HAUTZINGER Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*. Pécs, AndAnn Kiadó, 2010.; HAUTZINGER Zoltán: *A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai*. Pécs, Dialóg Campus, 2011.; HAUTZINGER Zoltán – BÖGÖLY Gyula (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Pécs, Kódex Nyomda Kft., 2007.; FARKAS (szerk., 2014) i. m.

³ A hadügy egyszerre volt a birodalmi működés alapköve, másrészt pedig az a kérdéskör, amelynek független magyar megvalósításában a bécsi udvar egyértelműen fenyegetést látott egy új 1848 képeben. Ez utóbbi tekintetében elvitathatatlan, hogy a magyar politikában mind az 1868-as, mind az 1889-es, mind pedig az 1912-es véderővitában élénken élt egy Ausztriától független, ütöképes nemzeti hadsereg felállításának követelése. Ezt a kezdetektől fennálló kritikus jelleget – az általánosan ismert tényen túl, miszerint Andrásynak komoly egyeztetéseket kellett folytatnia egy kompromisszumos megoldás érdekében – méltán tükrözi az első véderőtörvény-tervezet tárgyaló konferencia jegyzőkönyve is. Bővebben ld. PAPP Tibor: *Az Osztrák-Magyar Monarchia első véderőtörvény-tervezetét tárgyaló konferencia jegyzőkönyve*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 15. évf., 1968/4. 703–724.

nuár 15-én nyílt paranccsal életbe léptetett anyagi katonai büntetőkódex, valamint a tartalmában több ponton Mária Terézia koráig visszanyúló eljárási szabályozás volt érvényben. Másrészről pedig azért, mert ez a terület szorosban kapcsolódott a haynauai rémuralomhoz, s a megtorló természetű és inkvizitórius szabályai révén egy letűnt kor véres katonai rendjéhez, melynek jogforrásai kívül estek a magyar alkotmányos jogrendszeren.⁴

Akkor, amikor az első véderővita után az Országgyűlés az általános védkötelezettséget bevezette, s ahogy ekkor mondták, a „nemzet színe-virágát” katonai büntető hatalom alá hajtotta, magától értetődőnek tűnt, hogy a katonai büntetőjog tekintetében is változásra, jogalkotásra van szükség. Az udvar és a kormányzat pedig elő is állt egy törvényjavaslattal, amely azonban messze nem tett eleget az elvárásoknak, hiszen nem a katonai büntetőjog egészére, vagy legalábbis átfogóan annak nagyobb területeire, hanem kizárólag a katonai bíróságok hatáskörére irányult.

Az 1868. november 15-i keltezésű törvényjavaslatot az országgyűlés háromszázhuszadik ülésén⁵ Horváth Boldizsár november 29-i felszólalásával terjesztették a Tisztelt Ház elé. Az igazságügyminiszter felszólalásában kihangsúlyozásra került, hogy a javaslat jelentős alkotmányos előrelépés, valamint a konkrétumok tekintetében az is, hogy „a katonai bíróságoknak civil hatáskörét teljesen megszünteti, a büntető ügyekben pedig tüzetesen szabályozza és ezáltal a gyakorlati életben igen sok conflictusnak teljesen elejét fogja venni jövőre.”⁶ Az alkotmányos jelentőség és a valóban figyelemre méltó konkrétumok felemlítése azonban kevésnek mutatkozott az indulatok megfélékezéséhez. Csengery Antal⁷ elsőként szólalt fel a minisztert követően,⁸ s kiemelte, hogy az általános védkötelezettség okán a katonai törvénykezés egészének kell megváltoznia, méghozzá abban a pillanatban, hogy az új védtörvények – és velük az általános hadkötelezettség – életbe lépnek. Ez az indítvány azonban – ahogy erre Horváth Boldizsár azonnal rámutatott – csak házszabályellenesen lett volna megvalósítható. Arra azonban bőven elegendő volt, hogy a komplex jogalkotás igényét a vita további részére nézve – kritikus pontként – megfogalmazza. A szóbeli bejelentés napjának soron következő – és egyben utolsó – felszólalója aztán Deák

⁴ E tekintetben példaként ld. BARNÁ Attila: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök felségárulási pere a magyar és az osztrák jogszabályok tükrében. In: MOLNÁR András (szerk.): *Pártvezér, miniszterelnök, vértanú. Tudományos emlékülés a 200 éve született Batthyány Lajos miniszterelnök tiszteletére*. Budapest–Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2008. 187–211.

⁵ A javaslat az év végéhez és a jogalkotási munkaszak végéhez közeledve, 397-es irományszám alatt került beterjesztésre.

⁶ Kiemelés Horváth Boldizsár igazságügyi miniszter 1868. november 29-i felszólalásából. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyedik kötet*. Pest, Athenaeum Nyomda, 1868. 171.

⁷ Csengery Antal életrajzát ld. *Magyar Életrajzi Lexikon*. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>

⁸ Ld. CCCXXVIII. országos ülés jegyzőkönyve, 1868. november 29. In: *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyedik kötet*. Pest, Athenaeum nyomda, 1868. 171–172.

Ferenc volt,⁹ aki a tervezet természetéből adódóan arra tett javaslatot, hogy azt elsőként ne az osztályoknak, hanem a jogügyi bizottságnak adják ki megvitatásra, s így a szakszerűség elvén fordítsák meg az előzetes vizsgálat rendjét a javaslat fontosságára tekintettel. Az elnök ezen indítványnak helyt adott és a javaslatot a jogügyi bizottsághoz utalta, s a sorrendmódosítással a megszokott tárgyalási módtól eltérve indította útjára a parlamenti vitát.

A jogügyi bizottság ezt követően december 2-ával közzé is tette jelentését a benyújtott javaslatra nézve, mely egyúttal a javaslat átdolgozott változatát is magában foglalta az érdemi vitára bocsátandó jogszabályszoveg gyanánt.¹⁰ A tervezet egészét érintő, de döntően szövegpontosító jellegű átdolgozás ténye már önmagában jelzi, hogy a kormányzat által beterjesztett szöveg nem volt azonos az országgyűlés szakmai elvárásaival, s hogy általában a megvitatásra való alkalmasság érdekében a jogügyi bizottság általi átformálásra volt szükség.

A benyújtott törvényjavaslatához azonban december 4-én Ivánka Imre¹¹ indítványt, Simonyi Ernő¹² és társai pedig egy alternatív törvényjavaslatot nyújtottak be, melyeket a központi bizottság jelentése követett. Ezzel pedig méltán mondhatjuk, hogy kezdetét vette a valóban kiéleződő vita a katonai bíróságok hatásköre, de még inkább a katonai büntetőjog kérdése körében.

Ivánka Imre december 3-án kelt indítványára talán azt is mondhatnánk, hogy a vita foglalataként ragadható meg. Egyrésztől ugyanis egy formai kritikával nyitja meg ellenvéleményét, mellyel a véderő törvény 54. §-ának való ellentmondást vél felfedezni a javaslatban. Másrésztől azonban érdemi kritikát és azokból kibontott követeléseket fogalmaz meg, mikor rögzíti, hogy

- 1) a kormánynak anyagi katonai büntetőjavaslatot is elő kell terjesztenie, hiszen „az előttünk fekvő törvényjavaslat az itt érintett »katonai bűnöket és vétségeket« nem részletezi, sem az azokra kiszabandó büntetések mértékét meg nem határozza”;¹³

⁹ Ld. CCCXXVIII. országos ülés jegyzőkönyve, 1868. november 29. In: *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyeik kötet.* Pest, Athenaeum Nyomda, 1868. 172.

¹⁰ „A jogügyi bizottság örömmel üdvözölte igazságügyi miniszter úrnak a képviselőház asztalára tett, és a tisztelt ház által tárgyalás és véleményadás végett hozzá utasított azon törvényjavaslatát, mely a katonai bíróságok hatáskörét szabályozván, a jövőben biztos eligazolást nyújtand, és elejét veendő a multban oly gyakran előfordult surlódásnak a polgári és katonai hatóságok között. Ugyanezért a jogügyi bizottság a törvényjavaslat részletes tárgyalásába bocsátkozván, az átdolgozott törvényjavaslat új szerkezetét, törvényes tárgyalás tekintetéből, a tisztelt háznak ezennel bemutatja.” – A jogügyi bizottság 418-as irományszámú jelentésének szövege, melyet az átdolgozott törvényjavaslat követett. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai VII. kötet.* Pest, Athenaeum irod. és Nyomdai Részevnyársulat, 1868. 85.

¹¹ Ivánka Imre életrajzát ld. *Magyar Életrajzi Lexikon.* <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>

¹² Simonyi Ernő életrajzát ld. *Magyar Életrajzi Lexikon.* <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>

¹³ Kiemelés Ivánka Imre 435-ös irományszámú indítványából. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai VII. kötet.* Pest, Athenaeum Irod. és Nyomdai Részevnyársulat, 1868. 110.

- 2) nem kellően pontos a katonai bíróságok hatáskörének kiterjesztési eseteire vonatkozó rendelkezés, ezért „terjesztessék a ház elé törvényjavaslat, mely »a hadbírószági hatáskör kiterjesztésének eseteit« szabályozza”;¹⁴
- 3) a katonai bíróságok hatásköréről rendelkező törvényjavaslat csak az anyagi katonai büntető javaslatlal, a hatáskör kiterjesztésének eseteire vonatkozó javaslatlal, valamint a véderő törvényben foglalt nyilvántartási kötelezettséggel kapcsolatos megszorításokra vonatkozó javaslatokkal együttesen kerüljön csak a Tisztelt Ház elé.

Ezzel az indítvánnyal Ivánka nem egyszerűen megtámadta az alkotmányosan valóban fontos – és egyben aggályos rendezést felvető – javaslatot, hanem kidomborította mindazokat a közjogilag még jelentősebb követelményeket, melyek a katonai büntetőjog kérdésének egészét áthatották, s melyek egyúttal – még ha a vita e szakaszában csak kimondatlanul, de – az abszolutista örökség túrhételenségére és a nemzeti jogalkotás primátusára helyezték a hangsúlyt.

A nemzeti jogalkotás primátusa tekintetében azonban ennél is messzebb ment a Simonyi Ernő és társai által benyújtott alternatív törvényjavaslat, mely mindösszesen a következő két szakaszból állt:

„1.§ A valóságos hadi szolgálatban álló katonák szorosán vett személyes s bűnvádi keresetekre és szolgálati vétségeikre nézve katonai bíróságok alá vannak vetve.

2.§ Minden más esetekben az 1847/48-ik XXIII. t. cz. 2-ik §-ának rendelkezése, az összes magyarországi törvényhatóságokra kiterjesztve, alkalmazandó.”¹⁵

A szabad királyi városokról szóló törvény 2. §-ára¹⁶ való utalás ugyanis – meglátásom szerint – nem csak azért fontos, mert a kiegyenlítési konstrukció ellenében az 1848-as állapotokra utalt vissza, hanem azért is, mert a katonai bíróságok hatásköre tekintetében egyszerre kívánta erősíteni a törvényhatóságokat, de megtartani a korábban jellemző – és az egyes nem büntető természetű, személyes viszonyokra is kiterjedő – opportunistai hatásköri szabályozást. Ez a törekvés pedig – igaz kisebbségi véleményként – de éles és nyílt ellenállás volt az új irányzatokkal és az új idők közállapotaival szemben.

A kormányzat által előterjesztett és a jogügyi bizottság által átformált javaslat ellenében ható nyílt fellépéseket – vagyis Ivánka Imre indítványát, valamint Simonyi és társai javaslatát – követően a központi bizottság támogató jelentése került be-

¹⁴ Kiemelés Ivánka Imre 435-ös irományszámú indítványából. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai VII. kötet.* Pest, Athenaeum Irod. és Nyomdai Részvénytársulat, 1868. 110.

¹⁵ Kiemelés a 426-os irományszámú törvényjavaslatból. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai VII. kötet.* Pest, Athenaeum Irod. és Nyomdai Részvénytársulat, 1868. 111.

¹⁶ „2. § A városnak, mint törvényhatóságnak, rendőri, büntető és magánjogi tekintetben alá vannak vetve – kivéve a megyék székházait, és a valóságos hadiszolgálatban álló katonákat, azonban csak szorosán vett személyes s bűnvádi keresetekre és szolgálati vétségeikre nézve, minden a város határában létező egyének és javak, különbség nélkül.” Ld. 1848. évi XXIII. törvénycikk „a szabad királyi városokról”.

nyújtásra, melynek előadója Széll Kálmán volt. Ebben a bizottság rögzítette, hogy a „kilencz osztály előadóiból alakult központi bizottság a katonai bíróságok hatásköréről beadott törvényjavaslatot, a jogügyi bizottság szövegezése szerint, mind alapjában, mind részleteiben elfogadta és elfogadás végett a t. képviselőháznak – néhány szövegezési pontosítás mellett (a szerző) – ajánlja.”¹⁷

A központi bizottság jelentését Széll Kálmán december 6-án szóban is előterjesztette, s ezt követően nyílt meg a javaslat érdemi vitája, melyben az első felszólaló Ivánka Imre volt. Ivánka azzal vezette be mondanivalóját, hogy szerinte az országban senkinek „nem lehet szándéka az, hogy most midőn az általános védtörvény életbe lép, az összes fiatalság 20 éves korától 32 éves koráig – minden viszonyban még akkor is, midőn zászló alatt nem áll – katonai bíróságok alá helyeztessék, bizonyos még szorosan körül sem írt, és meg nem határozott esetekben.”¹⁸ Ezt követően aztán – ahogy indítványában is – megnevezte a legfontosabb igényt, nevezetesen, hogy „mind azon katonai törvények revideáltassanak, melyek most alkalmazásban vannak [...]”¹⁹

Ivánkát követően Simonyi Ernő emelkedett szólásra, aki egyrészt a javaslat, másrészt a katonai büntető igazságszolgáltatás és büntetőjog egésze ellen fogalmazta meg álláspontját, mikor rögzítette, hogy ezek – és a javaslat rendelkezései – a polgári szabadság ellen hatnak. Ezen érvelés csúcspontját a katonai bírások hatáskörének kiterjesztési eseteire irányuló kritika adta, melyet Simonyi Ernő törvényesített ostromállapotként, s így az alkotmányos és rendes polgári lét elleni támadásként határozott meg, nem jelentéktelen hullámokat korbácsolva a vitának. A felszólalást végül Simonyi azzal zárta, hogy „ez megint egyike azon törvényjavaslatoknak, melyekről meg vagyok győződve, hogy nem egyenesen a magyar kormánytól erednek, hanem a melyek azon viszonyoknak következtülései, melyet a múlt évben hozott XII. törvényczikk létesített. Ez ismét egy közönségi vívmány, uraim! Ezen javaslatot a bécsi ministerium adta a magyar kormánynak, hogy vigye keresztül a magyar országgyűlésen [...]”²⁰ Ezzel tehát Simonyi nem csak a javaslat, nem csak a katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás, hanem a kiegyezési rendszer egésze ellen fogalmazott meg éles és erőteljes ellenvéleményt, melyben a magyar kormányt bábként tüntette fel.²¹ E felszólalásban azonban szintén kitér azokra a fontos, alkotmányosan

¹⁷ Kiemelés a Központi Bizottság jelentéséből. Lásd: *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai VII. kötet*. Pest, Athenaeum Irod. és Nyomdai Részvénytársulat, 1868. 112.

¹⁸ Kiemelés Ivánka Imre 1868. december 6-i felszólalásából. Lásd: *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyeik kötet*. Pest, Athenaeum Nyomda, 1868. 374.

¹⁹ Kiemelés Ivánka Imre 1868. december 6-i felszólalásából. Lásd: *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyeik kötet*. Pest, Athenaeum Nyomda, 1868. 374.

²⁰ Kiemelés Simonyi Ernő 1868. december 6-i felszólalásából. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyeik kötet*. Pest, Athenaeum Nyomda, 1868. 376.

²¹ Hasonló, már-már kiegyezés ellenes, éllel szólal fel Csiky Sándor, aki az 1848-as alkotmányos és független államra és annak katonai erejére hivatkozva kiemeli, hogy „akkor csak honvédségből állott a

aggályos elemekre, melyek a kérdés egészét globálisan áthatják. Ennek megfelelően kritizálja a rendkívüli hatáskör-kiterjesztés elrendelésének szabályozását, valamint az anyagi szabályozás problémáját. Ahogy ő mondja: „Arra hivatkoznak, hogy a katonai vétségek meg vannak határozva a katonai codexben. De kérdem, ismerjük-e mi a katonai codexet? Tudja a t. ház, mit szavaz meg, midőn e törvényt megalkotja? Kérdem, nem volna-e az alkotmányos fogalmakkal inkább megférő az, ha a magyar kormány terjesztene elő törvényjavaslatot, mely a katonai vétségek felett ítélő katonai törvényszékeket szabályozza?”²² Ezen éles és a vitát záró észrevétellel pedig a javaslat sorsát megpecsételő és a majd fél évszázados katonai büntetőjogi viták sorát meghatározó nézetet fogalmazott meg.

Az éles kritikák aztán hívó szóként hatottak a miniszterre, aki fel is szólalt, hogy választ adjon ezekre. Válaszában egyrészt Simonyi javaslatának visszalépéseire helyezte a hangsúlyt, melyek értelmében bizonyos nem katonai büntetőjogi ügykörökre nézve az továbbra is fenntartotta volna a katonai bíróságok hatáskörét. Másrészt Horváth Boldizsár felhívta a figyelmet a köztörvényi és katonai bűncselekmények vonatkozásában való finomításra, valamint arra, hogy az „ostromállapotként” nevezett rendkívüli felhatalmazásokat is szabályozni kell, mivel nem kívánja senki e körülményeket, de a törvényi szabályozás hiánya potenciálisan teret engedhet az önkénynek egy bekövetkező minősített időszakban.

A vitába ezen a ponton kapcsolódott be újra Deák Ferenc, aki egyúttal módosítványt nyújtott be a rendkívüli felhatalmazás pontosabb szabályozása érdekében.²³ Felszólalásának homlokterébe egyrészt az „ostromállapotot” helyezte, s leszögezte, hogy az egy olyan, messze nem újszerű körülmény, melytől Isten mentse a hazát, de amely egyúttal valóban szabályozásra, még hozzá törvényi szabályozásra szorul, mert e kérdés sem a kormány, sem a katonai döntések körébe nem tartozhat. Deák azonban ezen éles és a jogbiztonságot előmozdítani kívánó észrevétele mellett két mérsékelt hangvételt, de véleményem szerint jelentős tartalmú kritikát is megfogalmazott. Az első az volt, hogy a javaslatban a katonai bűnök meghatározva nincsenek és azokra magyar jogszabály sem irányul, így a megfogalmazás önkénynek, de legalábbis rendkívül tág értelmezésnek adhat teret. A második észrevétel az volt, hogy a javaslat teljes egészében figyelmen kívül hagyja a katonai bűncselekmények körében szóba jöhető speciális elvülés gondolatát, vagyis érzéketlen arra a körülményre, hogy ha a katonai szolgálat az elkövetés után, de a felelősségre vonás előtt megszűnik, akkor a katonaként elkövetett legcsekélyebb bűnök tekintetében is szinte időtlenülé válik a felelősségre vonhatóság. Javaslatá alapján e tekintetben a szolgálati vi-

sereg, s az a haza alkotmányára volt felesketve [...]” – Kiemelés Csiky Sándor 1868. december 6-i felszólalásából. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyeik kötet*. Pest, Athenaeum Nyomda, 1868. 385.

²² Kiemelés Simonyi Ernő 1868. december 6-i felszólalásából. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyeik kötet*. Pest, Athenaeum Irod. és Nyomdai Részvénytársulat, 1868. 377.

²³ Lásd Deák Ferenc 445-ös irományszámú módosítványát. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai VII. kötet*. Pest, Athenaeum Irod. és Nyomdai Részvénytársulat, 1868. 177.

szony megszűnéséhez különleges elévülési szabályokat kellene fűzni, hogy a polgári életbe visszatért egyénnek ne kelljen folyton a katonai felelősségre vonástól rettegni.

Felszólalása zárásául mintegy ultimátumként Deák azt mondja: „Ha a 2-ik szakasznál a katonai büntettek határozottan kijelöltetnek; ha az elévülés azon büntettekért, melyeket valaki akkor, midőn fegyvert viselt, követett el, rövid időre határozottan kimondatik; ha a 6-ik szakasz az általam felolvasott szerkezet értelmében átalakíttatik: e törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául elfogadom.”²⁴ Ezen káncenciával pedig Deák, mint a korszak törvényhozási életének vezéralakja, megfordította a vita irányát, hiszen a „kiegyenlítés” atyjaként elhatárolódott a szélsőséges ellenzéstől, de megfogalmazta azokat a valóban égető elvi és jogállami kritikákat, melyek orvoslása nélkül a javaslat általa – s így minden követője által – támogatást nem nyerhet. Ezzel azonban Deák egyszerre készítette elgondolkodásra a kormányzatot, és erősítette meg a nálánál szélsőségesebb ellenzők önbizalmát.

Ennek példajaként citálható Csanády Sándor felszólalása is, aki a hatásköri viták orvoslását egyszerűen a katonai bíróság hatáskörének drasztikus szűkítésében látta. Emellett azonban leszögezte, hogy: „Én tehát, t. ház, e törvényjavaslatot a haza és szabadság ellen intézett merényletnek tartván, felkérem a házat: hogy most, midőn már különben is – hála a magyarok istenének! – az országgyűlés napjai megszámlítvák, ne igyekezzék eddigi működését a jelenlegi törvény elfogadása által tetőzni be. Hiszen, uraim, úgy is feladta már az ország önállását és függetlenségét. Idegen kezekbe tette le a nemzet pénze és vére feletti rendelkezés jogát.”²⁵ Ezzel pedig egy újabb éles támadás fogalmazódott meg a kiegyezés egésze ellen a katonai büntetőjogi vita égése alatt

Ezt követően a vitát az elhangzottak megerősítése, majd a jogszabály szövegezésének pontosítása határozta meg, melynek során újra kiemelték mindazokat a körülményeket melyre Ivánka Imre és Deák Ferenc felhívta a figyelmet. A jogszabályszöveg pontosítása aztán a vitát egy végeláthatatlannak ígérkező és kérlelhetetlen álláspontcsatába sodorta. A vitába ekkor már Tisza Kálmán is becsatlakozott számos más képviselővel együtt.²⁶ Mindezek következtében a vita a következő ülésnapra terjedt át.

A december 7-i ülésnapon aztán a vita folytatását a kormány – álláspontja pontosítására hivatkozva – előbb a délutáni időszakra tetette át, majd Horváth Boldizsár igazságügyért felelős miniszter mérlegelve az elhangzottakat, illetve a képviselőház ellenállását, délután a javaslatot a kormány nevében – egészen 1872-ig – visszavonta.

2. A katonai büntetőjog ügyének folytatása

²⁴ Kiemelés Deák Ferenc 1868. december 6-i felszólalásából. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyedik kötet*. Pest, Athenaeum Irod. és Nyomdai Részvénytársulat, 1868. 381.

²⁵ Kiemelés Csanády Sándor 1868. december 6-i felszólalásából. Ld. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyedik kötet*. Pest, Athenaeum Irod. és Nyomdai Részvénytársulat, 1868. 382.

²⁶ Ilyen volt például: Schwarz Gyula, Halász Boldizsár, Várady Gábor, Somogyi László, Csiky Sándor, Bónis Sámuel.

Az 1868-as vitát követően – köszönhetően más hadügyi kérdéseknek is²⁷ – teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a katonai jogi és katonai büntetőjogi kérdések a dualisztikus berendezkedés legkényesebb kérdéseivé nőttek ki magukat. Ezt megalapozta az a tény, hogy e kérdések zömét még 1867 előtti, abszolutisztikus források szabályozták, amely a „kiegyenlítéssel” elvben helyreállított alkotmányosság követelményének messze nem felelt meg. Mindezt a magyar Országgyűlés és a kormányzat is felismerte, így időről-időre kísérletet tett a kérdés rendezésére.

Ennek példája volt a plénum előtt a katonai bíróságok hatáskörét rendező újabb – elbukott – törvényjavaslat 1872-ben, mely hasonló vitát kavart a Tiszelt Ház plénumán, mint a fentebb tárgyalt tervezet, s mely hasonlóan ahhoz, csak és kizárólag a hatásköri kérdésekre irányult. Ugyanakkor a minisztertanácsi jegyzőkönyvekből kimutatható, hogy e körülmények és a kormányzatot időről-időre érő éles kritikák ellenére a magyar kormány folyamatosan törekedett a katonai büntetőjogi kodifikáció előmozdítására, melyben azonban a bécsi udvar 1912-ig hajthatatlan volt. Ezt igazolják az 1870-es, 1880-as évekből származó minisztertanácsi jegyzőkönyvek.

Már 1871-ben napirendre került a tág értelemben vett katonai büntetőjog kérdése a Minisztertanácsban, mikor július 24-én Bittó István igazságügyi miniszter felolvasta a közös hadügyminisztériumhoz intézni szándékozott átiratát, a katonai büntető eljárás módosításával kapcsolatban. A tervezetben Horváth Boldizsár korábbi igazságügyért felelős miniszter álláspontjára hivatkozva jelezte, hogy a bírói tanácsokra nézve fontos volna, hogy az első fokon eljárásba vont bíró a felsőbb fórumok eljárásában részt ne vehessen.²⁸ Az egyeztetés azonban, a konstruktív javaslatok ellenére, nem vitt eredményre. A katonai eljárás, illetve az igazságszolgáltatási szervezet kérdése ezt követően visszatérő napirendi pont volt a Minisztertanácsban, különösen az 1875.,²⁹ az 1880.,³⁰ az 1881.³¹ és az 1882. években.

²⁷ Ilyen kérdés volt a katonai büntetőjog mellett a visszatérő véderővita 1889-ben és 1912-ben, vagy például a Határőrvidék polgárosítása 1872-ben. Utóbbiról bővebben ld. FARKAS Ádám: Adalékok egy rendszerváltást követő politikai gesztus megítéléséhez. A határőrvidék rendezésére vonatkozó legfelsőbb elhatározások a dualista állam és a kiegyezés, mint politikai rendszerváltás miliőjében. In: SZOBOSZLAI-KISS Katalin – DELI Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2013. 148–161.

²⁸ MNL OL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1871. 07. 24. 33. ülés, 5. pont.

²⁹ A Minisztertanács 1875. 06. 18-i 41. ülésének 6. pontjában került feltüntetésre, hogy az igazságügyi miniszter – Perczel Béla – vállalja számos egyéb törvénytervezet, például a később megalkotásra is került polgári büntető törvénykönyv, előkészítése mellett a katonai bíróságok hatásköréről szóló törvény tervezetének megalkotását. MNL OL – *Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek*, 1875. 06. 18. 41. ülés, 6. pont.

³⁰ A Minisztertanács 1880. 02. 20-i 9. ülésének 11. pontjában feltüntetésre került, hogy a Minisztertanács elfogadta az igazságügyi miniszter előterjesztését a katonai bíróságok hatáskörére nézve és felhatalmazta őt a közös hadügyminiszternek való továbbításra. MNL OL – *Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek*, 1880. 02. 20. 9. ülés, 11. pont.

³¹ A Minisztertanács 1881. 07. 03-i 33. ülésének jegyzőkönyvében a 17. pont arról tanúskodik, hogy a közös hadügyminisztérium és a magyar Igazságügy minisztérium – s vele a Minisztertanács – között komoly ellentétek feszültek a katonai jogi és igazságszolgáltatási kodifikáció irányait és megoldásait tekintve. A katonai bírósági szervezetről szóló törvényjavaslat vonatkozásában a jegyzőkönyv rögzí-

A Minisztertanács 1882. június 13-i, 24. ülésének jegyzőkönyvében az 1. pont újfent a közös hadügyminisztérium és a magyar Minisztertanács közti ellentétéről tanúskodik a katonai büntető eljárás tekintetében. A Minisztertanács több pontban emelte ki a két szerv álláspontja közti differenciákat.³² Ez a feljegyzés jól szemlélteti egyrészt azt, hogy a felek közti ellentét egyszerre épült fel alkotmányossági és jogtechnikai részekből, másrészt azt, hogy a magyar álláspontban a haladó jogi gondolkodás nívói és garanciái jelentek meg – védői jegyzék kiszélesítése, ingyenes védő megjelenése az eljárás teljes spektrumában, semmisségi okok taxatív felsorolása, egyes bizottságok alakítása a nemzeti elbánás előmozdítására –, amit Bécs nem kívánt a katonai büntetőjog területén elfogadni és életre hívni.

Ez a jogalkotási vita és törekvés azonban egyre eszkalálódott, amit előmozdított a hazai civil jogalkotás és jogfejlesztés, másrészt pedig az a tény, hogy a hazai katonai jogélet és jogi szakirodalom meghatározó alakjai is bekapcsolódtak a fennálló helyzet kritizálásába.³³ Mindezen körülmények, a jogfejlődés és végül a politikai kényszer – vagyis az 1912-re mondhatni „véderőháborúvá növekvő” politikai csörte élének tompítása – aztán utat nyitott az 1912-es kodifikációnak. Innen nézve tehát az 1912. évi XXXII. és az 1912. évi XXXIII. törvénycikkek – igaz a katonai büntetőjognak csak egy részterületét újították meg, de – egy majd félévszázados vita és politikai harc eredményeként jöttek létre, elindítva a 20. század elején a magyar katonai büntetőjog nemzeti megújulását és reformját, és nem utolsó sorban realizálva azon kívánalmak egy részét, amelyek már az 1867-es javaslat vitájában megfogalmazódtak.

ti, hogy az igazságügy miniszter – Pauler Tivadar – ragaszkodik korábbi álláspontjához, mely a közös hadügyminisztériumával nem egyezik. A jegyzőkönyv rögzíti, hogy a Minisztertanács – Paulerrel egyetértve – fenntartja korábbi álláspontját. MNL OL – *Minisztertanácsí Jegyzőkönyvek*, 1881. 07. 03. 33. ülés, 17. pont.

³² A régi differenciák között (1) a katonai főtörvényszék és a tengerészeti főtörvényszék székhelyének, (2) a hadsereg és katonai szervek „császári és királyi”, vagy „közös” jelzővel történő jelölésének, (3) a vegyes vizsgálóbizottságok megalakításának, (4) és a polgári karnak alkalmazásának kérdése került feltüntetésre. A közös hadügyminiszter által új differenciaként került megnevezésre: (5) a nyilvánosság állami érdekből történő kizárásához való bécsi ragaszkodás, (6) a védői jegyzékbe vétel szabályai, valamint (7) a semmisségi okok taxatív felsorolásának Bécs általi elvetése merült fel. A jegyzőkönyv emellett kiemeli, hogy a közös hadügyminiszter figyelmét mindenképp fel kell hívni arra, hogy a törvénytervezet végleges javaslatának kialakításánál elkerülhetetlenül szükséges a magyar igazságügyi miniszterrel történő egyeztetés. Ld. MNL OL – *Minisztertanácsí Jegyzőkönyvek*, 1882. 06. 13., 24. ülés, 1. pont.

³³ Ezt példázzák: GÁBOR Gyula: *Tanulmányok a katonai büntetőjogból*. Budapest, Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1901.; GYÖRFFY László: *Értekezések a katonai büntetőjog köréből*. Pozsony, Magánkiadás, 1913.; PAP Kálmán: *A katonai büntető és fegyelmi fenytőjog kézikönyve*. Budapest, Grill Károly Bizománya, 1888.; PAP Kálmán: *Adatok a katonai büntető igazságszolgáltatás reformjához*. Budapest, Grill Károly Bizománya, 1890.; SZILÁGYI Arthur Károly: *Értekezések a katonai jog köréből*. Budapest, Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1896.; FABINY Gusztáv: *A katonai büntető-törvénykönyv és eljárás revisiójához. Jogtudományi Közöny*, 1890/41., 50. és 51., 1891/2., 4., 6., 8. és 10.; KAIN Albert: *A katonai büntető eljárás reformjához. Jogtudományi Közöny*, 1911/ 6.; SZILÁGYI Arthur Károly: *A katonai bíróságok hatásköre. Jogtudományi Közöny*, 1914/35–36.; SZILÁGYI Arthur Károly: *Értekezések a katonai jog köréből*. Budapest, Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1896.

3. Zárszó

A katonai jog és katonai büntetőjog tekintetében kiemelendő, hogy – bár jogtörténetünk ez eddig keveset foglalkozott e területekkel, de – meghatározó jelentőségűnek mutatkoztak a dualizmus politikai vitái és a jogállamiság szempontjából egyaránt, s végig kísérték a Monarchia teljes időszakát. Ennek oka abban ragadható meg, hogy a fegyveres erő, mint minden állam végső garanciája, olyan meghatározó jelentőségű volt a dinasztikus törekvések szempontjából, hogy a bécsi udvar és az uralkodó hosszú időn át csak a legszükségesebb mértékben engedte ezek körében érvényesülni a parlamentáris formákat, s a jogfejlődés újításait.

Ahhoz tehát, hogy megérthessük az 1912-es jogalkotás jelentőségét a hazai jogtörténetben, elkerülhetetlenül szükséges, hogy részletezően feltárjuk annak előzményeit és körülményeit. Ennek első momentuma a fent bemutatott 1868-as törvénytervezet volt a katonai bíróságok hatáskörét illetően, melyet azonban számos további állomás követett, melyek még részletező feltárássra várnak.

E nehézkes és vitákkal teli történet azonban arra is rámutat, hogy a magyar politikai életben mindvégig jelen volt a fejlesztő jogalkotási szándék e területek tekintetében, s hogy a dualizmus időszakának máig példás politikusai között csak elhanyagolható kisebbségi vélemény volt a katonai büntetőjog egésze ellen ható álláspont, s többségi nézet a katonai büntetőjog fejlesztésének törekvése volt.

Ezen álláspontokból ugyanis nem csak a történelmi időkben való fontosság ragadható meg, hanem az az általam is osztott nézet, miszerint a katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás megfelelő szabályozása alapvető alkotmányossági és jogállami garancia, hiszen az állam legitim fizikai erőszak-monopóliumának törvényes gyakorlását és rendjét ultima ratio jelleggel biztosítja. Ezen felismerés alapvető jellemzője volt a modern magyar jogállamiság kiépítését megszilárdító dualista időszaknak, melyben jogállamiságunk szilárd tradíciói gyökereznek, még akkor is, ha azok nem tekinthetők – mások mellett pont a katonai jog miatt – a jogállamiság korabeli kiteljesedésének.

